

К.Р. Сарыкулов¹, С.Б. Абутаева¹, Ж.А. Амирбеков¹, А.Т. Райымқұл²

¹з.ғ.к., доцент, М.Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан

¹аға оқытушы, М.Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан

¹магистрант, М.Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан

²Оқытушы, Халықаралық туризм және меймандостық университеті, Түркістан
Қазақстан

* Корреспондент авторы: abutaevas1899@gmail.com

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ЛУДОМАНИЯНЫҢ АЛДЫН АЛУ САЛАСЫНДАҒЫ ҚАЗІРГІ АХУАЛ ЖӘНЕ ӨЗЕКТІ ПРОБЛЕМАЛАР

Түйін

Қазақстандағы лудомания мәселесі әлеуметтік, экономикалық және құқықтық тұрғыдан өзекті болып отыр. Құмар ойындарға тәуелділік, әсіресе жастар мен мемлекеттік қызметшілер арасында, жеке тұлғаның психикалық және қаржылық жағдайына, сондай-ақ отбасы мен әлеуметтік қатынастарға теріс әсер етеді. Зерттеулер көрсеткендей, казино, букмекерлік кеңселер, ойын автоматтары және онлайн платформалардың өсуі лудоманияның таралуына ықпал етеді. Құмар ойындарға тәуелділік жеке тұлғаларға ғана емес, корпоративтік сектор мен мемлекеттік бюджетке де экономикалық зиян келтіреді. Мемлекеттік деңгейде «Ойын бизнесі туралы» Қазақстан Республикасының Заңына сәйкес шаралар қабылдануда, олар құмар ойындарға қатысуды шектеуге, жастарды қорғауға, заңсыз ойын мекемелерінің қызметін тоқтатуға және лудоманияға бейім азаматтарға қолдау көрсетуге бағытталған. Халықаралық тәжірибе құмар ойындардан түскен кірістің бір бөлігін алдын алу, емдеу және зерттеулерге бағыттаудың тиімділігін дәлелдейді. Заңнамалық реттеу, алдын алу шаралары, ақпараттандыру, корпоративтік саясат және психологиялық қолдауды біріктіретін кешенді тәсіл лудомания деңгейін төмендетуге, азаматтардың әл-ауқатын арттыруға және қоғамның тұрақты әрі жауапты дамуын қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Кілттік сөздер: лудомания, құмар ойын, бизнес, алдын алу шаралары, казино, жауапкершілік, онлайн ойын, қаржы.

Кіріспе

Қазіргі кезеңде Қазақстан Республикасында лудоманияның кеңінен таралуы ойын-сауық индустриясы нысандарының, атап айтқанда казинолардың, ойын автоматтары залдарының, букмекерлік кеңселердің және онлайн-бәс тігудің санының артуымен тікелей байланысты. Аталған ойын мекемелері Қапшағай су қоймасы маңындағы Алматы облысында және Ақмола облысының Бурабай ауданында орналасқан арнайы аймақтарда қызметін жүзеге асырады. Заңсыз ойын бизнесін ұйымдастыру Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 307-бабына сәйкес қылмыстық жауаптылыққа әкеп соғады. Заңнамаға сәйкес, ойын бизнесі тек арнайы айқындалған аумақтарда ғана орналастырылуы тиіс. Мысалы, 2020 жылы Қазақстан Республикасы Қаржы министрлігінің мәліметтері бойынша 765 заңсыз ойын мекемесінің және 20 заңсыз онлайн-казиноның қызметі тоқтатылған. Жастар арасында құмар ойындардың алдын алу мақсатында бірқатар маңызды құқықтық шаралар қабылданды. Атап айтқанда, «Ойын бизнесі туралы» Қазақстан Республикасы Заңының 15-бабында 21 жасқа толмаған азаматтардың, сондай-ақ құмар ойындарға қатысуына тыйым салынған тұлғалардың ойындарға қатысуына шектеу белгіленген. Бұл норманың негізгі мақсаты – жастарды құмар ойындардың жағымсыз салдарынан қорғау болып табылады [1].

Сонымен қатар, «Ойын бизнесі туралы» Заңның 11-бабының 3-тармағына сәйкес, казино, ойын автоматтары залдары, букмекерлік кеңселер мен тотализаторлар тек тұрғын емес ғимараттарда ғана орналасуы тиіс. Аталған объектілерді тұрғын үй-жайларда, білім беру, денсаулық сақтау, мәдениет мекемелерінде, ғибадат үйлерінде, мемлекеттік органдарда, әуежайлар мен теміржол вокзалдарында, сондай-ақ қалалық және қала маңындағы қоғамдық көлік станциялары мен аялдамаларында орналастыруға қатаң тыйым салынады. Бұл талаптар азаматтардың қауіпсіздігін қамтамасыз етуге және, ең алдымен, жастарды құмар ойындардың зиянды ықпалынан қорғауға бағытталған [2].

Алайда, тәжірибеде заң шығарушылардың әрекеттері көбіне тікелей қолжетімділікті шектеумен ғана шектеліп отыр, әсіресе мәдени және білім беру мекемелерінің маңында ойын клубтарының орналасуына тыйым салу арқылы. Мұндай тәсіл мәселені толық шешпейді, себебі психолог ғалымдардың көпшілігі компьютерлік ойын клубтарының жаяу қолжетімді жерде орналасуы жастардың құмар ойындарға тартылуына айтарлықтай ықпал ететін факторлардың бірі екенін атап көрсетеді. Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 12 қаңтардағы № 219-III «Ойын бизнесі туралы» Заңына сәйкес электрондық казино мен онлайн-казино қызметін жүзеге асыруға тыйым салынған. Сонымен қатар, Қазақстан Республикасында құмар ойындарға тәуелділіктің алдын алу мәселелері бойынша заңнаманы талдау мен құмар ойындарды насихаттауға да жол берілмейді, бұл талап 2003 жылғы 19 желтоқсандағы № 508-II «Жарнама туралы» Заңда бекітілген. Алайда іс жүзінде кез келген компьютер пайдаланушысы YouTube платформасында фильмдер немесе басқа да бейнематериалдарды қарау барысында құмар ойындарға қатысты жарнамалардың кеңінен таралатынын байқауға болады, мұндай жарнамалар әлі күнге дейін өз ықпалын жоғалтпай отыр. «Ойын бизнесі туралы» Заңның 15-бабының 1-тармағына сәйкес, Қазақстан Республикасында жиырма бір жасқа толмаған тұлғалардың құмар ойындарға және (немесе) тотализаторларға қатысуына қатаң тыйым салынған. Ал ойындарды ұйымдастыру тәртібі, оларға рұқсат беру шарттары мен ойын түрлерін белгілеу ойын мекемелерінің әкімшілігінің құзыретіне жатады.

Материалдар мен әдістер

Қазіргі таңда ойын автоматтары залдары, букмекерлік кеңселер мен онлайн-ставкалар негізінен Алматы облысындағы Қапшағай су қоймасы аумағында және Ақмола облысының Бурабай ауданында шоғырланған. Аталған аймақтарда құмар ойындардың сан алуан түрлерінің болуы ел аумағында құмар ойындардың кеңінен таралуына ықпал етуде. Қазақстан Республикасының Президенті бірнеше рет халық арасында құмар ойындарға тәуелділіктің артуымен байланысты қылмыстың өсуіне жол бермеу қажеттігін атап өтіп, ойынға тәуелділікпен күреске бағытталған заңнамалық, ұйымдастырушылық және ақпараттық-идеологиялық шаралар кешенін қабылдауды тапсырған. Мемлекет басшысы құмар ойындардың әлеуметтік және қылмыстық салдарларын ескере отырып, бұл проблеманы шешу үшін жүйелі әрі дәйекті шаралар қабылдаудың маңыздылығын үнемі атап келеді. Сонымен қатар, жастардың ерекше тәуекел тобына жататынына назар аударып, құқық қорғау органдарына құмар ойындарға тәуелділікпен байланысты құқық бұзушылықтардың алдын алу бойынша профилактикалық және өзге де шараларды күшейтуді тапсырды [3].

Сондай-ақ ойын бизнесі саласындағы қаржылық және өзге де құқық бұзушылықтардың алдын алу бойынша жұмысты жандандыру қажеттілігі атап өтілді. 2024 жылғы наурыз айында өткен Ұлттық құрылтайдың үшінші отырысында Мемлекет басшысы Үкіметке лудоманиямен күресудің кешенді жоспарын әзірлеп, бекіту жөнінде тапсырма берді, бұл жоспар зиянды тәуелділікті заңнамалық тұрғыдан шектеуді көздейді. Құмар ойындар әлемнің көптеген елдеріндегідей Қазақстан Республикасында да кеңінен таралған. 2024 жылғы мамыр айындағы деректерге сәйкес, ел аумағында ойын бизнесі саласында қызмет көрсетуге 28 қолданыстағы лицензия берілген, оның ішінде 6 казино, 9 ойын автоматтары залы, 12 букмекерлік кеңсе және 1 тотализатор бар. Құмар ойындар, негізінен, ойын-сауық пен бос уақытты өткізудің бір түрі ретінде қабылданғанымен, олар психоәлеуметтік тұрғыдан жағымсыз салдардың, атап айтқанда ойынға тәуелділіктің қалыптасу қаупімен сипатталады. Бұл тәуелділік денсаулыққа

(физикалық және психикалық), әлеуметтік ортаға (отбасы, достар, қоғам) және экономикалық жағдайға (жұмыспен қамту, қаржылық тұрақтылық, қылмыс деңгейі) теріс әсер ететін факторлардың кең ауқымын қамтиды. Сонымен бірге, құмар ойындар ұлттық бюджетті толықтыратын маңызды кіріс көздерінің бірі болып табылады. Мәселен, Алматы облысындағы Қапшағай су қоймасының жағалауында орналасқан ойын аймағында 4 казино, 3 Тигер ойын залы және 10 букмекерлік кеңсе жұмыс істейді. 2023 жылдың алдын ала қорытындылары бойынша аталған мекемелер мемлекет бюджетіне жалпы сомасы 96 млрд теңге көлемінде салық түсірген. Қонаев қаласында шамамен 6000 жұмыс орны ашылып, бұл өңірдің экономикалық тұрақтылығын қамтамасыз етуге өз үлесін қосты.

Қазақстан азаматтары арасында лудоманияның елеулі деңгейде таралуы және онлайн-құмар ойындардың қарқынды өсуі жағдайында әлеуметтік пайда мен әлеуметтік шығындар арасындағы оңтайлы теңгерімді табу маңызды қоғамдық міндет болып отыр. Осыған байланысты лудомания феноменін зерттеу Қазақстанның әлеуметтік-экономикалық кеңістігіндегі өзекті әрі күрделі мәселелердің бірі ретінде құқықтық, экономикалық және әлеуметтанулық аспектілерді біріктіретін кешенді, пәнаралық тәсілді талап етеді. Лудоманияны төмендету стратегияларының теориялық және эмпирикалық негіздеріне талдау жасалды. Бұл талдау ойынға тәуелділікті әлеуметтік құбылыс және девиантты мінез-құлық нысаны ретінде қарастыратын пәнаралық зерттеуді қамтып, мәселенің даму заңдылықтары мен ерекшеліктерін жаңа қырынан пайымдауға мүмкіндік береді. Лудомания компульсивті құмар ойындар ұғымымен сипатталатын мінез-құлықтық бұзылыс болып табылады және құмар ойындарға тәуелділікпен көрініс табады. Ол рекреациялық сипаттағы құмар ойындардан ойын процесін бақылаудың жоғалуымен және ойыншының өміріне елеулі кері әсер етуімен ерекшеленеді. Уақыт өте келе құмар ойындар әдеттен тыс әуестікке айналып, адамның ойы мен мінез-құлқында басымдыққа ие болады, соның салдарынан оның психикалық саулығына, әлеуметтік қатынастарына және қаржылық жағдайына ауыр зиян келтіреді. «Лудомания» ұғымы латын тіліндегі *ludus* (ойын) және грек тіліндегі *mania* (ессіздік, құмарлық) сөздерінен туындаған. Бұл термин жағымсыз салдарларына қарамастан құмар ойындарға деген тоқтаусыз ұмтылысты білдіру үшін қолданылады. Аталған тәуелділікті сипаттау мақсатында ғылыми әдебиеттерде компульсивті құмар ойындар, патологиялық құмар ойындар, құмар ойындарға тәуелділік және құмар ойын мінез-құлқы сияқты ұғымдар да кеңінен пайдаланылады. Мұндай тәуелділік жеке тұлғаның өмір сапасына айтарлықтай зиян келтіріп, оның әлеуметтік және экономикалық жағдайының нашарлауына алып келуі мүмкін [4].

Құмар ойындардың түрлеріне тоқталсақ, лудомания құмар ойындардың кез келген нысанында көрініс табуы ықтимал. Слот-ойындар, рулетка, блэқджек сияқты казино ойындары тәуелділіктің қалыптасуымен жиі байланыстырылады. Сонымен қатар, лотереялар мен спорттық бәс тігу де кейіннен проблемалық мінез-құлыққа ұласуы мүмкін кең таралған құмар ойын түрлерінің қатарына жатады. Соңғы жылдары онлайн покер, интернет-казино ойындары және онлайн спорттық ставкалардың айтарлықтай өсуі байқалады. Бұл жағдай құмар ойындарға оңай әрі үздіксіз қолжетімділікті қамтамасыз етіп, тәуелділік қаупін күшейтеді. Бұдан бөлек, құмар ойындар достармен карта ойнау, спорттық іс-шараларға бәс тігу немесе әлеуметтік желілер арқылы ойындарға қатысу сияқты түрлі формаларда жүзеге асуы мүмкін. Аталған ойын түрлері бастапқыда қауіпсіз болып көрінгенімен, бақылаусыз жағдайда олар да тәуелділікке әкеліп, адамның өмірінің өзге салаларына теріс ықпал етуі ықтимал. Қазақстан Республикасының Үкіметі лудоманиямен күресуді күшейту мақсатында бірқатар жаңа шараларды қабылдады. Атап айтқанда, мемлекеттік қызметшілерге, оның ішінде әскери қызметшілерге, бюджеттік ұйымдар басшыларына, арнайы және құқық қорғау органдарының қызметкерлеріне құмар ойындарға қатысуға тыйым салынды, ал бұл талаптарды бұзғаны үшін жұмыстан босатуға дейінгі тәртіптік жауапкершілік көзделген. Сонымен қатар, құмар ойындарға қатысуға шектеу қойылған тұлғалар тізімі кеңейтілді. Енді борышкерлердің бірыңғай тізілімінде тіркелген адамдарға бәс тігуге және құмар ойындарға

қатысуға тыйым салынады. Бұл шешім лудоманиямен күрестің тек мемлекеттік деңгейде ғана емес, корпоративтік деңгейде де маңызды екенін айқын көрсетеді.

Соңғы жылдары елдегі лудомания мәселесіне мемлекет тарапынан да, бизнес құрылымдар тарапынан да айтарлықтай көңіл бөлінуде. Қазақстанда құмар ойындарға тәуелді адамдардың саны шамамен 350 мыңға жетеді. Денсаулық сақтау министрлігінің деректеріне сәйкес, елімізде 36 мың адам медициналық бақылауда тұрса, «лудомания» диагнозы ресми түрде небәрі 9 адамға ғана қойылған. Мемлекеттік қызметшілердің құмар ойындарға қатысуына тыйым салуды көздейтін заңнамалық түзетулер осы тәуелділікпен күресудегі маңызды қадамдардың бірі болды. Енгізілген новеллалар қатарында тұрғын аймақтарда ойын терминалдарын орналастыруға тыйым салу, букмекерлік ұйымдардың жарнамасына қойылатын талаптарды күшейту, сондай-ақ барлық ойыншылар үшін жас шегін 25 жасқа дейін ұлғайту бар. Бұл шектеулер мемлекеттік ресурстарға қол жеткізе алатын және жауапты шешімдер қабылдайтын тұлғалар арасындағы тәуекелдерді төмендетуге бағытталған. Аталған заң жеке сектор үшін де үлгі бола алады, себебі көптеген ұйымдар қызметкерлер арасында құмар ойындарға тәуелділік проблемасымен бетпе-бет келуде. Жұмыс берушілер лудоманияның алдын алуға мүдделі болуы тиіс, өйткені ол еңбек өнімділігіне, ұжымдық ахуалға және компанияның қаржылық тұрақтылығына тікелей әсер етеді. Institute for Business Ethics мәліметтері бойынша, қызметкерлердің құмар ойындарға тәуелділігінен туындайтын жаһандық экономикалық шығындар жыл сайын миллиардтаған АҚШ долларымен бағаланады. Мәселен, Америка Құрама Штаттарында қызметкерлердің құмар ойындар салдарынан туындаған заңсыз әрекеттерінен келетін жыл сайынғы шығын шамамен 40 млрд долларды құрайды. Бұл шығындарға алаяқтық, ұрлық, еңбек өнімділігінің төмендеуі және денсаулық сақтау шығындарының артуы кіреді. Тарихи тәжірибеде ірі компаниялардың қызметкерлер лудоманиясына байланысты елеулі шығындарға ұшыраған жағдайлары белгілі. Мысалы, 2018 жылы Ұлыбританияда банк саласының қызметкері құмар ойындарға жұмсау үшін 2,5 млн фунт стерлинг ұрлағаны үшін сотталған. Аталған оқиға қаржылық сауаты жоғары тұлғалардың өзі де жұмыс берушілер үшін елеулі қауіп төндіретін лудоманияның құрбанына айналуы мүмкін екенін көрсетті. Қазақстанда ойын бизнесінің ресми көлемі жылдан жылға артып келеді [5].

Ұлттық статистика бюросының мәліметтеріне сәйкес, тек 2023 жылдың өзінде Қазақстан Республикасында казино мен букмекерлік кеңселердің жиынтық кірісі 368,7 млрд теңгеден асып, ал соңғы бес жылдағы жалпы көрсеткіш 1 трлн теңгеден жоғары болды. Ойын бизнесі айналымының ұлғаюымен қатар алаяқтық фактілерінің саны да артып отыр, мұнда негізгі тәуекел тобына өздерінің «ұтыстарын» қайтадан ойынға салатын лудоманияға шалдыққан тұлғалар жатады. Компаниялар үшін өзекті мәселелердің бірі – қызметке қабылдау сатысында немесе тәуелділіктің бастапқы кезеңдерінде құмар ойындарға бейім адамдарды дер кезінде анықтау. Осыған байланысты бірқатар табысты ұйымдар лудоманиясы бар тұлғалардың штатқа қабылдануына жол бермеу мақсатында арнайы алдын алу тетіктерін қолданады. Алғашқы және маңызды қадам ретінде алдын ала тексерулер мен сұхбаттар жүргізіледі. Кейбір компаниялар лудоманиямен күресті персоналды іріктеу кезеңінен бастайды. Бұл ретте сауалнамалар мен сұхбаттарға үміткерлердің құмар ойындарға қатысты әдеттері жөніндегі сұрақтарды енгізу ықтимал тәуекел тобына жататын тұлғаларды анықтауға мүмкіндік береді. Мұндай сұрақтар олардың құмар ойындарға көзқарасына, қатысу жиілігіне және ықтимал қауіптер туралы хабардарлығына бағытталады. Келесі кезеңде тестілеу әдістері қолданылады. Бірқатар компаниялар тәуелділікке және тәуекелді мінез-құлыққа бейімділікті айқындау үшін арнайы тесттерді пайдаланады. Бұл тестілер стресс жағдайына төзімділік, импульсивтілік деңгейі және құмар ойындарға бейімділік сияқты көрсеткіштерді бағалауға арналған сұрақтарды қамтуы мүмкін. Мысалы, Deloitte секілді ірі халықаралық корпорациялар қызметкерлерді бағалау бағдарламаларына психологиялық тұрақтылықты анықтауға бағытталған элементтерді енгізген.

Компаниялардағы лудоманияның алдын алу шараларының үшінші маңызды бағыты – жұмыс уақытын пайдалануды бақылау. Бұл мақсатта интернет-ресурстарды қолдануды

бақылауға арналған мониторинг жүйелері енгізіледі. Аталған жүйелер жұмыс уақытында қызметкерлердің құмар ойын немесе казино сайттарына кіру фактілерін анықтауға мүмкіндік береді. Мұндай тәжірибеге тәуекелдердің алдын алу мақсатында қызметкерлерінің желідегі мінез-құлқын белсенді түрде қадағалайтын Goldman Sachs инвестициялық банкінің саясатын мысал ретінде келтіруге болады. Сонымен қатар, көптеген ұйымдар құпия және анонимді сауалнамалар жүргізу тәжірибесін қолданады. Бұл сауалнамалар лудоманияға ұшырау қаупі бар қызметкерлерді анықтауға бағытталған және қызметкерлерге әріптестеріне қатысты алаңдаушылық білдіруге немесе өз бетімен көмек сұрауға мүмкіндік береді. Профилактиканың маңызды құрамдас бөлігі ретінде қызметкерлердің құмар ойындарға байланысты тәуекелдер мен тәуелділікпен күресу тәсілдері туралы ақпараттандыруды көздейтін тренингтер мен білім беру бағдарламаларын өткізу аталады. Мәселен, Жапония мен Швецияда мұндай іс-шаралар компаниялардың психикалық денсаулықты қолдауға бағытталған кешенді саясатының ажырамас бөлігі ретінде тұрақты түрде ұйымдастырылады [6].

Нәтижелер және талқылау

Лудоманияның қаржылық салдарлары аса ауыр сипатқа ие. Құмар ойындарға деген бақылаусыз әуестік көбіне терең қарызға батуға алып келеді, нәтижесінде ойыншылар банктерден, жеке несие берушілерден немесе тіпті отбасы мүшелерінен ірі көлемде қарыз алуға мәжбүр болады. Тәуелділікті қаржыландыру мақсатында проблемалы ойыншылар жеке көліктерін, зергерлік бұйымдарын және өзге де құнды мүліктерін сатуға дейін барып, айтарлықтай материалдық шығындарға ұшырайды. Құмар ойындардың салдарынан жиналған берешектер банктік ұйымдармен, микрокредиттік мекемелермен және коллекторлық агенттіктермен күрделі құқықтық және қаржылық мәселелердің туындауына себеп болуы мүмкін. Кейбір жағдайларда проблемалы ойыншылар қарыз міндеттемелерін орындамағаны немесе құмар ойындарға байланысты заңға қайшы әрекеттер жасағаны үшін сот жауапкершілігіне тартылуы ықтимал. Лудомания адамның қаржыны жауапкершілікпен жоспарлау және басқару қабілетін әлсіретіп, шамадан тыс шығындар мен тұрақты қаржылық тұрақсыздыққа әкеледі. Осыған байланысты лудоманияны анықтау мен емдеу нақты мінез-құлықтық және психологиялық көрсеткіштерге негізделеді. Лудомания диагнозы Психикалық бұзылулардың диагностикалық және статистикалық нұсқаулығында (DSM-5) және Аурулардың халықаралық жіктелуінде (ICD-11) айқындалған өлшемдерге сәйкес қойылады. Аталған критерийлер бақылауды жоғалту, жағымсыз салдарға қарамастан құмар ойындарға мәжбүрлі түрде ұмтылу және айқын психологиялық күйзеліс белгілерін қамтиды. Бұл өлшемдер құмар ойындарға тәуелділігі бар тұлғаларды анықтауға бағытталған.

Негізгі диагностикалық белгілердің қатарына құмар ойындарға байланысты тұрақты әрі қайталанатын ойлану, қажетті толқуды сезіну үшін барған сайын көбірек қаржы жұмсау қажеттілігінің артуы, ойынды қысқарту немесе толық тоқтатуға бағытталған қайталанатын, бірақ нәтижесіз әрекеттер, сондай-ақ ойыннан бас тартуға тырысқанда тітіркену мен мазасыздықтың пайда болуы жатады. Сонымен қатар, бастапқы кезеңде құмар ойындар жеке немесе эмоциялық қиындықтардан уақытша арылу құралы ретінде пайдаланылуы мүмкін. Алайда уақыт өте келе айтарлықтай қаржылық шығындар орын алады, ойын мәселесінің ауқымын жасыру мақсатында жақын адамдарға жалған ақпарат беріледі, жеке, кәсіби және әлеуметтік қатынастар бұзылады. Құмар ойындардан туындаған шығындарды өтеу үшін несие алу немесе қарызға жүгіну тәжірибесі кеңінен таралады [7].

Білім беру және ақпараттандыру шараларымен қатар, құмар ойындарға қолжетімділікті шектеу және тәуелділіктің қалыптасу қаупін төмендету мақсатында түрлі қорғаныс тетіктерін енгізу мүмкін. Мұндай шаралардың қатарына жас бойынша шектеулер белгілеу, бәс тігу мөлшеріне лимит қою, онлайн құмар ойын платформаларына қол жеткізуді бұғаттау жүйелерін қолдану, жеке тұлғаны сәйкестендіру рәсімдері мен қаржылық операцияларды бақылау бағдарламалары жатады. Сонымен бірге спорттық іс-шараларға қатысу, шығармашылық хоббилермен айналысу және қоғамдық белсенділікті арттыру сияқты құмар ойындарға балама пайдалы әрекеттерді насихаттаудың маңызы зор. Бұл қорғаныс шаралары

проблемалық құмар ойындарға бейім адамдардың қауіпсіздігі мен әл-ауқатын қамтамасыз ете отырып, жеке тұлғаның құқықтары мен бостандықтарын сақтай отырып, теңгерімді түрде іске асырылуы тиіс.

Құмар ойындарға тәуелділіктің алдын алу бағытындағы шаралар «Ойын бизнесі туралы» Қазақстан Республикасының Заңында көзделген. Аталған заң ірі ойын операторларына ойыншыларды құмар ойындарға тәуелділіктен қорғау үшін тиісті қорғаныс тетіктерін қабылдауды міндеттейді, сондай-ақ жастарды қорғауға бағытталған нақты талаптарды қамтиды. Мәселен, кәмелетке толмаған тұлғалардың кең ауқымды онлайн ойындарға қатысуына тыйым салынады. Сонымен қатар, құмар ойын операторлары әлеуметтік жауапкершілік бағдарламаларын әзірлеп, қабылданған қорғау шараларының тиімділігі туралы жыл сайын есеп беруге міндетті. Ойын қызметіне рұқсат бермес бұрын лотерея, спорттық бәс тігу немесе шеберлік ойындары ұсыныстарының тәуелділікке бейімділік деңгейін бағалау қажеттігі белгіленген. Анықталған тәуекел деңгейіне байланысты операторларға құмар ойындарға қатысты қосымша қорғаныс шараларын енгізу міндеті жүктеледі. Осы мақсатта уәкілетті органдар сауда нүктелерінде тиісті тексерулер жүргізе алады. Қазақстан Республикасында лудоманияның алдын алу тетіктерін жетілдіру барысында оң шетелдік тәжірибені ескеру орынды. Мысалы, Швейцариядағы Ойын бизнесі туралы келісімнің (CSJA) 66-бабына сәйкес кантондар лудоманияның алдын алу шараларын қаржыландыру үшін арнайы төлемдер алады. Бұл төлемдер кантон аумақтарындағы лотереялар мен спорттық бәс тігу ұсыныстарынан алынатын жылдық жалпы ойын кірісінің 0,5 пайызын құрайды. 2024 жылы лотерея компаниялары құмар ойындарға тәуелділікпен күрес мақсатында кантондарға шамамен 5,8 млн швейцариялық франк көлемінде қаражат аударған. Кантондар өз кезегінде бұл қаражатты құмар ойындарға тәуелділіктің алдын алу және емдеу шараларына бағыттауға міндетті. Бөлінген қаржы профилактика, емдеу, ғылыми зерттеулер, сондай-ақ оқыту және кәсіби дамыту іс-шараларын қаржыландыруға мақсатты түрде пайдаланылады [8].

Аталған төлемдер есебінен босатылған ресурстардың арқасында Швейцарияда қазіргі таңда шамадан тыс құмар ойындарға қатысты мәселелермен айналысатын мамандандырылған ұйымдар мен қызметтер жүйесі қалыптасқан. Бұл құрылымдар профилактикалық жобаларды әзірлеп, арнайы қызметтер ұсынады. Кантондарда профилактикалық алымдардың пайдаланылуын бақылау мақсатында Gespa ұйымы CSJA атынан жыл сайын сауалнама жүргізіп, нақты пайдаланылған қаражат көлемін, әртүрлі қызмет көрсетушілерге төленген төлемдерді және қабылданған шаралардың сипатын ашық түрде жариялайды. Gespa әр төрт жыл сайын профилактикалық төлемдердің қолданылуы жөнінде жиынтық есеп ұсынады. Әлемдік тәжірибе көрсетіп отырғандай, лудоманиямен нәтижелі күрес тек алдын алу шараларымен шектелмей, тәуелділікке тап болған тұлғаларға жан-жақты қолдау көрсетуді қамтитын кешенді тәсілді талап етеді. Көптеген мемлекеттерде компаниялар қызметкерлерге психологтар мен тәуелділік саласындағы мамандардың кеңестерін ұсынатын қолдау бағдарламаларына қолжетімділікті қамтамасыз етеді. Мәселен, АҚШ-та лудоманиядан зардап шегетін қызметкерлерге құпия кеңес беру мен қолдау көрсететін Employee Assistance Program (EAP – қызметкерлерді қолдау бағдарламасы) кеңінен қолданылады. Лудоманиямен күрес корпоративтік әлеуметтік жауапкершілік аясында бизнестің маңызды бағыттарының бірі болып табылады. Көптеген ірі корпорациялар бұл мәселенің маңыздылығын түсініп, арнайы профилактикалық бастамаларды іске асыруда. Мысалы, Ұлыбританияда GamCare қайырымдылық ұйымы жұмыс берушілермен және қызметкерлермен тығыз ынтымақтастық орнатып, білім беру ресурстары мен оқыту тренингтерін ұсынады. Тиімді алдын алу тетіктерінің бірі ретінде жұмыс уақытында құмар ойындарға тыйым салу қарастырылады. Кейбір елдерде компаниялар қызметкерлердің жұмыс уақытында немесе кеңсе аумағында құмар ойындарға қатысуына жол бермейтін қатаң ішкі ережелер енгізген. Мұндай шектеулер тәуелділікке байланысты тәуекелдерді азайтып, қызметкерлердің жұмыс міндеттерін орындау барысында ойындарға алаңдамауына мүмкіндік береді.

Қорытындылар

Қазақстанда лудомания мәселесі мемлекеттік қызметшілерге құмар ойындарға тыйым салуды көздейтін заң қабылданғаннан кейін кеңінен талқылана бастады. Алайда қазіргі таңда жеке сектор да ойынға тәуелділікпен күрестің маңызын түсіне бастады. Кейбір ірі компаниялар, әсіресе мұнай-газ саласында, қызметкерлерді қолдау бағдарламаларын енгізіп, психологтардың кеңестерін және қиын жағдайға тап болғандар үшін сенім телефондарының жұмысын ұйымдастыруда [9].

Сонымен қатар, Қазақстанда лудоманияны қоса алғанда, психикалық денсаулық мәселелері бойынша оқыту мен кеңес беру қызметтерін көрсететін үкіметтік емес ұйымдармен, соның ішінде Қазақстандық психологтар қауымдастығымен әріптестік белсенді дамуда. Мұндай ынтымақтастық компанияларға тәуелділікпен күрестің заманауи әдістерін енгізуге және қауіпсіз әрі қолайлы еңбек ортасын қалыптастыруға мүмкіндік береді. Бұл қайырымдылық шара емес, бизнес үшін маңызды мәселе болып табылады, өйткені лудомания компанияларға елеулі экономикалық шығындар келтіруі мүмкін. Халықаралық психикалық денсаулық қауымдастығының деректеріне сәйкес, корпоративтік ортада лудоманиядан туындайтын жыл сайынғы шығындар компанияның жылдық табысының шамамен 10 пайызын құрайды. Бұл шығындар қатарына ұрлық, алаяқтық фактілері және еңбек өнімділігінің төмендеуі жатады. Мысалы, Ұлыбританияда банктердің бірінде қызметкерлердің құмар ойындардан туындаған қарыздарын өтеу үшін жұмыс шоттарын пайдалануы салдарынан шамамен 4 млн фунт стерлинг көлемінде шығын келтірілген жағдай тіркелген. Осыған ұқсас оқиғалар АҚШ-та да бизнестің қаржылық тұрақтылығына айтарлықтай зиян келтіреді.

Лудомания – компания қызметінің тиімділігіне және қызметкерлердің әлеуметтік-психологиялық әл-ауқатына елеулі әсер ететін өзекті проблема. Осыған байланысты қазақстандық ұйымдар әлемдік тәжірибені және қолданыстағы заңнамалық бастамаларды ескере отырып, құмар ойындарға тәуелділіктің алдын алуға көбірек назар аударуы қажет. Бұл бағытта білім беру бағдарламаларын енгізу, қызметкерлерді тестілеу, психологиялық қолдау көрсету және қатаң корпоративтік саясатты қалыптастыру маңызды. Алдын алу шаралары мен тәуелділікке ұшыраған қызметкерлерді қолдауды біріктіретін кешенді тәсіл ғана тәуекелдерді азайтып, салауатты әрі тұрақты жұмыс ортасын құруға мүмкіндік береді [10].

Қазақстан Республикасында қабылданып жатқан шаралар мен болашақтағы бастамалар азаматтардың өмір сапасын жақсартуға, құмар ойындардың жағымсыз әсерін төмендетуге және қоғамның жауапты, тұрақты әрі салауатты дамуын қамтамасыз етуге бағытталған.

Қазақстанда лудомания мәселесін тиімді шешу үшін кешенді тәсілді қолдану қажет, ол алдын алу шаралары мен тәуелділікке тап болғандарға қолдау көрсетуді біріктіруі тиіс. Алдын алу бағытында білім беру және ақпараттандыру бағдарламаларын кеңейту, жас шектеулерін енгізу, ставкалар мен онлайн ойындарға қолжетімділікті шектеу, сондай-ақ қаржылық операцияларды бақылау жүйелерін қолдану маңызды. Сонымен қатар, спорттық, шығармашылық және қоғамдық іс-шаралар арқылы құмар ойындарға балама қызығушылықтарды насихаттау керек. Заңнамалық деңгейде «Ойын бизнесі туралы» Қазақстан Республикасының Заңында көзделген қорғаныс шараларын орындау, жастарды қорғау және ойын операторларының әлеуметтік жауапкершілігін арттыру маңызды. Лудоманияға тәуелді адамдарға психологиялық кеңес, сенім телефондары, Employee Assistance Program сияқты қолдау бағдарламалары арқылы жәрдем көрсету қажет. Қазақстанда корпоративтік деңгейде де лудоманияның алдын алу шараларын енгізу маңызды: қызметкерлерді тестілеу, психологиялық қолдау, жұмыс уақытында ойынға қатысуға тыйым салу сияқты іс-шаралар компаниялардың қаржылық шығындарын азайтуға, қызметкерлердің әл-ауқатын қамтамасыз етуге және қауіпсіз жұмыс ортасын құруға ықпал етеді. Сонымен бірге, шетелдік тәжірибелерді ескере отырып, профилактикалық және емдеу іс-шараларын қаржыландыру жүйесін енгізу ұсынылады. Мысалы, Швейцариядағы сияқты ойын кірісінің белгілі бір пайызын лудоманияның алдын алу, емдеу және зерттеу мақсатында пайдалану тиімді болар еді. Осылайша, кешенді профилактика, заңнамалық реттеу, ақпараттандыру, корпоративтік саясат және психологиялық қолдауды біріктіретін тәсіл Қазақстандағы құмар

ойындарға тәуелділіктің алдын алу мен әлеуметтік, экономикалық және құқықтық салдарға жол бермеуде тиімді шешім болып табылады.

Әдебиеттер тізімі

1. А. Киздарбеков. Қазақстан Республикасындағы ойын бизнесін құқықтық реттеу туралы мәселеге // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30453311
2. «Ойын бизнесі туралы» Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 12 қаңтардағы №219 Заңы. (04.01.2021 ж. өзгертулер мен толықтырулармен) // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z070000219>
3. Қазақстан Республикасы Президентінің ресми сайты <https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-kauipsizdik-kenesinin-otyrysyn-otkizdi-484018>
4. Википедия ашық ақпарат көзі <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9B%D1%83%D0%B4%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D1%8F>.
5. А. Муканова. Лудоманияға көз жұмуға болмады // Егемен Қазақстан. – 2024. – 20 ақпан (№35). – 8 б.
6. Ж. Көшербайұлы. Құмар ойыннан қашық бол! // Егемен Қазақстан. – 2024. – 16 тамыз (№158). – 10 б.
7. Қытай Халық Республикасының Қылмыстық кодексі. <https://asia-business.ru/law/law1/criminalcode/code/>.
8. В.С. Герасименко. Украинада құмар ойындарды ұйымдастыру және өткізу бойынша шетелдік тәжірибе және оны пайдалану перспективалары//«Қоғамның инновациялық әлеуетін зерттеу және оның стратегиялық даму бағыттарын қалыптастыру» 4-ші Халықаралық ғылыми-практикалық конференциясының ғылыми мақалалар жинағы, Курск, 2014. – Т. 1. – 107 б.
9. С.М.Ковалев, Е.В. Ковтун. Шет елдердегі ойын бизнесін құқықтық реттеу. – М.: Алель-2000, 2006. – 106 б.
10. В.С. Герасименко. Ресейдің заңнама жинағы құмар ойындарды ұйымдастыру және өткізу бойынша шетелдік тәжірибе және оны Украинада пайдалану перспективалары // «Қоғамның инновациялық әлеуетін зерттеу және оның стратегиялық даму бағыттарын қалыптастыру» 4-ші Халықаралық ғылыми-практикалық конференциясының ғылыми мақалалар жинағы. Украина, 2014. – 106-112 бб.

References

1. А. Kizdarbekov. Қазақстан Respublikasy`ndaғы` oju`n biznesin құқу`қты`қ retteu туралы` мәselege // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30453311
2. «Oju`n biznesi туралы`» Қазақстан Respublikasy`ny`ң 2007 zhy`lғы` 12 қаңтардағы` №219 Заңу`. (04.01.2021 zh. өзгертuler мен toly`қты`rularmen) // https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z070000219_
3. Қазақстан Respublikasy` Prezidentiniң resmi sajty` <https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-kauipsizdik-kenesinin-otyrysyn-otkizdi-484018>
4. Vikipediya ashy`қ ақпарат көзі <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9B%D1%83%D0%B4%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D1%8F>.
5. А. Mukanova. Ludomaniyaға көz zhұmuға болmady` // Egeмен Қазақстан. – 2024. – 20 ақпан (№35). – 8 б.
6. Zh. Kөsherbajұly`. Құмар oju`nнан қашу`қ бол! // Egeмен Қазақстан. – 2024. – 16 тамy`z (№158). – 10 б.
7. Қy`taj Халы`қ Respublikasy`ny`ң Қy`lmy`sty`қ kodeksi. <https://asia-business.ru/law/law1/criminalcode/code/>.
8. V.S. Gerasimenko. Ukrainada құмар oju`ndardy` ұjy`mdasty`ru zhәне өtkizu bojy`nsha sheteldik tәzhiribe zhәне ony` pajdalanu perspektivalary`//«Қоғамny`ң innovaciyalы`қ әлеuetin zertteu zhәне ony`ң strategiyalы`қ damu бағy`ttary`n қaly`ptasty`ru» 4-shi Халы`қаралы`қ ғы`ly`mi-praktikalы`қ konferenciya sy`ny`ң ғы`ly`mi мақалалар zhinaғы`, Kursk, 2014. – Т. 1. – 107 б.

9. S.M.Kovalev, E.V. Kovtun. Shet elderdegi oju`n biznesin kыku`кty`к retteu. – M.: Alel`-2000, 2006. – 106 b.
10. V.S. Gerasimenko. Resejdiң zaңnama zhinaғy` kыmar oju`ndardy` yju`mdasty`ru zhөne өtkizu boju`nsha sheteldik tәzhiribe zhөne ony` Ukrainada pajdalanu perspektivalary` / / «Қоғамny`ң innovaciyalы`к әleuetin zertteu zhөne ony`ң strategiyalы`к damu baғy`ttary`n қaly`ptasty`ru»4-shi Xaly`қaraly`қ ғy`ly`mi-praktikalы`к konferenciyasы`ny`ң ғy`ly`mi мақалалар zhinaғy`. Ukraina, 2014. – 106-112 bb.

К.Р. Сарыкулов¹, С.Б. Абутаева¹, Ж.А. Амирбеков¹, А.Т. Райымкул²

¹к.ю.н., доцент, rks1960@mail.ru, Южно-Казахстанский университет имени М. Ауэзова, Шымкент, Казахстан

¹старший преподаватель, abutaevas1899@gmail.com, Южно-Казахстанский университет имени М. Ауэзова, Шымкент, Казахстан

¹магистрант, amir-12@gmail.com, Южно-Казахстанский университет имени М. Ауэзова, Шымкент, Казахстан

²преподаватель, raymkul-1@gmail.com, Международный университет туризма и гостеприимства, Казахстан, Туркестан

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПРЕДУПРЕЖДЕНИЯ ЛУДОМАНИИ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Аннотация

Проблема лудомании в Казахстане является актуальной с социальной, экономической и правовой точек зрения. Зависимость от азартных игр, особенно среди молодежи и государственных служащих, негативно влияет на психическое и финансовое состояние личности, а также на семейные и социальные связи. Исследования показывают, что рост числа казино, букмекерских контор, игровых автоматов и онлайн-платформ способствует увеличению распространенности лудомании. Игровая зависимость наносит экономический ущерб как индивидуальным участникам, так и корпоративному сектору и государственному бюджету. На государственном уровне принимаются меры в рамках Закона Республики Казахстан «Об игровом бизнесе», направленные на ограничение участия в азартных играх, защиту молодежи, пресечение деятельности незаконных игровых заведений и оказание поддержки гражданам, склонным к лудомании. Международный опыт подтверждает эффективность направления части доходов от азартных игр на профилактику, лечение и исследования зависимости. Комплексный подход, объединяющий законодательное регулирование, превентивные меры, информационное обеспечение, корпоративную политику и психологическую поддержку, позволяет снижать уровень лудомании, повышать благосостояние граждан и обеспечивать устойчивое и ответственное развитие общества.

Ключевые слова: лудомания, азартные игры, бизнес, меры профилактики, казино, ответственность, онлайн-игры, финансы.

K.R. Sarykulov¹, S.B. Abutaeva², Zh.A. Amirbekov³, A.T. Rayimkul⁴

¹PhD, Associate Professor, rks1960@mail.ru, M. Auezov South Kazakhstan University, Shymkent, Kazakhstan

¹Senior Lecturer, abutaevas1899@gmail.com, M. Auezov South Kazakhstan University, Shymkent, Kazakhstan

¹Master's Student, amir-12@gmail.com, M. Auezov South Kazakhstan University, Shymkent, Kazakhstan

²Teacher, raymkul-1@gmail.com, International University of Tourism and Hospitality, Kazakhstan, **Turkestan**

CURRENT STATE AND KEY ISSUES IN PREVENTING LUDOMANIA IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Abstract

The issue of ludomania in Kazakhstan is currently relevant from social, economic, and legal perspectives. Gambling addiction, especially among youth and public servants, negatively affects individuals' mental and financial well-being, as well as family and social relationships. Research indicates that the growth of casinos, bookmakers, gaming machines, and online platforms contributes to the spread of ludomania. Gambling addiction causes economic harm not only to individuals but also to the corporate sector and the state budget. At the state level, measures have been implemented under the Law of the Republic of Kazakhstan "On the Gaming Business," aimed at restricting participation in gambling, protecting youth, halting the activities of illegal gaming establishments, and providing support to citizens prone to ludomania. Prevention effectiveness is enhanced through employee testing, psychological support, prohibiting gambling during working hours, and implementing awareness programs. A comprehensive approach, combining legislative regulation, preventive measures, public awareness, corporate policies, and psychological support, allows for reducing ludomania prevalence, improving citizens' welfare, and ensuring sustainable and responsible societal development.

Keywords: ludomania, gambling, business, preventive measures, casino, responsibility, online gaming, finance.